

GILMAN VE SÂKİYE DAİR MÜTEŞABİH UNSURLAR: SÂKİ BİR GİLMÂN MIYDI? *Joint Features About Gilman and Saki: Was Sâkî A Gilmân?*

Araştırma Makalesi/Research Article

Filiz KALYON

Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, filiz.kalyon@hbv.edu.tr, orcid.org/0000-0001-7523-4168

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 14.11.2023

Kabul/Accepted: 18.12.2023

DOI: 10.51592/kulliyat.1390750

Anahtar Kelimeler

Osmanlı edebiyatı, Sâkî, Gilman,
Bezm

Keywords

Ottoman literature, Sâkî, Gilman,
Bezm

ÖZ

Osmanlı eğlence kültürü birçok açıdan araştırılmaya açık bir alandır. Bu alanın işleyişi ve eğlencede rol alan şahısların sonraki dönemler üzerindeki tesiri merak edilen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı eğlence anlayışının önemli unsurlarından biri olan bezm eğlenceleri, gerek taşıdığı değer gerekse bu zevk âlemlerinde uygulanan ritüeller açısından kayda değer bir özellik taşımaktadır. Bu ritüellerin başında sâkî gelmektedir. Sâkî bezmin baş unsurlarından biridir, çünkü bezmin daimiliği ve eğlencenin orada bulunan herkese aynı şekilde sirayet etmesi sâkînin göstereceği kabiliyete bağlıdır. Bu yüzden sâkî ve onun çeşitli özellikleri divan şiirinin en önemli mazmunları arasına girmiştir. Sâkînin birçok özelliği araştırıldığında cennet hizmetkârı olan ve gilmân, vildan ya da huri olarak vasf edilen kişilere benzediği görülmektedir. Gerek fiziki özellikleri gerekse tavırları itibariyle değerlendirilen sâkînin cennet hizmetkârına teşbihi birçok divan şairi tarafından şiirlere konu edilmiştir. Bu çalışmada sâkî ile cennet hizmetkârları karşılaştırılmış olup her ikisi arasındaki benzerlikler ele alınmıştır. Bu benzerlikler karşılaştırılırken her iki unsurun Osmanlı kültürü ile İslam kültüründeki yeri ve önemi çeşitli örnekler verilerek değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

Ottoman entertainment culture is an area open to research in many ways. The functioning of this area and the effect of the people involved in entertainment on the next periods appear as a curious situation. Bezm entertainment, one of the most important of the Ottoman entertainment concept, has a remarkable feature both in terms of its value and the rituals applied in these pleasure realms. At the beginning of these rituals is sâkî. Sâkî is one of the indispensable elements of the sâkî, because the permanence of the zâkî and the spread of the fun in the same way to everyone there depends on the ability of the sâkî. For this reason, sâkî and his various features have become one of the most important metaphors of divan poetry. When many characteristics of the sâkî are investigated, it is seen that he resembles the people who are the servants of heaven and are described as gilmân, vildan or huri. The simile of the sâkî, who is evaluated in terms of both his physical characteristics and his attitudes, to the servant of heaven has been the subject of poems by many divan poets. In this study, the sâkî and the servants of heaven were compared and the similarities between the two were discussed. While comparing these similarities, the place and importance of both elements in Ottoman culture and Islamic culture has been evaluated by giving various examples.

Atıf/Citation: Kalyon, F. (2023), "Gilman ve Sâkîye Dair Müteşabih Unsurlar: Sâkî Bir Gilmân Mıydı?", *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 21(Aralık), 107-116.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Filiz KALYON, filiz.kalyon@hbv.edu.tr

GİRİŞ

Gelenek ve kültür klasik edebiyatı oluşturan en önemli yapı taşlarından ikisidir. Bir milletin kültürel hafızasını şekillendiren unsurlar edebiyatın farklı alanlarında ele alınır, yoğrulur ve istenen kıvama getirilir. Osmanlı medeniyetinin her bir parçası edebiyatın ana malzemelerinden birini oluşturur. Eğlence kültürü bu malzemelerin başında gelmektedir. Bu eğlencelerden olan ve edebiyat müzik, dans gibi birçok sanatı ihtiva eden bezm, diğer adıyla işret meclisleri bu kültürün en dikkat çeken kısmını oluşturur. İnalık, şairlerin işret meclisine dair Fuzûlî'nin Farsça divanının giriş bölümündeki gözlemlerini “Onlar sultanların gözetimiyle zevk sahibi büyüklerle düşüp kalkarak, cennet gibi bahçelerde dolaşıp tadı hoş şarabın neşesiyle çekici şarkıları dinleyip ay yüzlü gençleri seyredip iyi vakit geçirirler, bu sayede şiir sanatının mükemmelliğini en yüksek derecelere eriştirirlerdi.” şeklinde aktarır (2018: 283). Eğlence kültürü içerisinde yer alan ve ortamı hazırlayan her unsur başlı başına bir ana mevzudur. Osmanlı kültüründe yer alan ve bezm adını verdikleri toplantılar hem edebiyatın hem de farklı alanların merakını celbeden bir konudur. Bu meclislerin muhtevası kadar, orada görev alan kişiler de aynı merakı üzerlerine çekmiştir. Tarihi uzun bir geçmişe dayanan sâkî, Osmanlı Devleti'nden önce Selçuklularda da yer bulmuş bir ifadedir.

“Selçuklu sultanları tarafından düzenlenen ve “bezm” adı verilen bu işret meclislerinin vazgeçilmez iki unsuru, sâkî ve mutrip, yani kadehi dolduran kişi ile şarkı söyleyen sanatçı”(Kara, 2004: 173) bu eğlence kültürünün etkili hizmet görenleridir.

İşret meclislerinde hizmet genç yaştaki hizmetkârlar tarafından yapılmaktadır. Sâkî adı verilen ve özellikle genç erkeklerden seçilen bu hizmetkârlar içkili olarak düzenlenen bu meclislerin en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Arapça “su, şarap gibi içecekleri sunan kişi” anlamına gelen sâkî kelimesinin, gerçek anlamının dışında tasavvufi bir muhtevası da vardır. Tasavvufi terim olarak “Feyyâz-ı mutlak, Sâlikîn, Mürşid-i kâmil, Allah Taalâ” (Karaismailoğlu, 2019: 191) gibi başlıklar şeklinde incelenebilecek olan sâkî kelimesi mecazi açıdan da farklı bir hususiyettedir.

Sâkî kelimesi bazı şiirlerde “şâhid” kelimesiyle de karşılanmış ve hûri, gılman ifadeleri yerine kullanılmıştır.(Aslan, 2010: 15) Divan edebiyatında önemli bir yer tutan sâkî mazmunu, hakkında eser oluşturacak kadar geniş bir muhtevaya sahiptir. Sâkînâme adı verilen bu eserler işret meclislerinin tüm özelliklerini anlatan ve devrin eğlence anlayışına ışık tutan bir yapıya sahiptir.

“Sâkînâme adı altındaki müstakil ve gerekli özellikleri taşıyan manzumelerin, XVI. asrın başlarında yazıldığı hususunun dikkatlerden uzak kalmaması gerekirken bu geleneğin dağınık beyitler halinde de olsa Nizâmî-i Gencevî'den itibaren başladığı unutulmamalıdır.” (Karaismailoğlu, 2019: 194).

Sâkînin farklı yönleriyle gilmâna benzerliği ve bu benzerliğin divan şiirindeki yansımaları aşağıda başlıklar halinde incelenmiştir.

Sâkînin, Cennet Hizmetkârına Teşbih Edilen Hususiyetleri

Hizmet Yönüyle Sâkî

Osmanlı eğlence kültürünün olmazsa olmazı konumunda olan sâkîler, birçok hususiyeti üzerinde toplayan kişilerdir.

Meclis adabını bilmesi gereken sâkîlerin edebiyat kültüründen anlaması, şiir okuyabilmesi gibi farklı vasıflara da sahip olması gerekir. Sohbetin başlaması için sâkînin meclise gelişi beklenir. Sâkî hemen yakındaki bir havuz ya da su kenarına bırakılmış ve soğumuş olan şarap dolu ibriği alır ve meclisin ortasına kadar ilerler. Meclisin bulunduğu meydanın tam ortasında duran sâkî “ibrik elinde olduğu halde sağ dizini yere koyup sol ayağı üzerinde diz çöker, şeref konuğuyla ya da meclis sahibiyle göz göze gelirmiş. Onun işaretleriyle birlikte onun huzuruna birkaç adım daha atarak şarap getirmiş. Ve ratlı girân denilen kadehi dolaştırmış.” (Pala, 2003: 17-18) Meclisin düzeninden sorumlu olduğu gibi eğlencenin dozunu ayarlamayı da üstlenen sâkî bu meclislerin vazgeçilmez unsuru olmuştur. Sâkînin özellikleri ve üstlendiği görev düşünüldüğünde İslam kültüründe “gılmân” olarak isimlendirilen hizmetkârlar akla gelmektedir.

“Sözlükte ‘çocuk, bıyığı yeni terlemiş genç, hizmetçi’ anlamındaki gulâm kelimesinin çoğulu olan gılmân, Kur’an literatüründe ‘cennet ehlinin emrine verilen ve hiçbir zaman yaşlanmayan gençler’ mânasına gelir.” (Yavuz, 1996: 50).

Kur’an’da “kabuğunda saklanmış inciler gibi taze ve berrak” ifadeleriyle vasıflandırılmış olan gılmân cennet ehlinin etrafında dönen ve onlara içki sunan güzel yüzlü gençlerdir. Bu özellik Kur’an-ı Kerim’de “Sedeflerinde saklı incilere benzeyen genç hizmetçileri etraflarında dönüp dururlar.” (Kur’an-ı Kerim, Tur: 24) ifadeleriyle yer almaktadır.

Gılmânın, Osmanlı kültüründe sâkî yerine de kullanılıyor oluşu bir kaynakta şu ifadelerle yer almaktadır: “Büyüklerin meclislerinde gılmâna, meclisin “sâde-rû hizmetkârlarına nazar-ı şehvâni ile göz dikmek” meclisin sahibine karşı ayıptır ve haramdır.” (İnalçık, 2018: 259) Yine aynı eserde Rum ili ve Tuna boyluların yirmi yıl boyunca gençliğini koruduğu ve bu yüzden “sakalları gelmez diye meclis-i işrete layık” görüldüğü belirtilir (İnalçık, 2018: 263).

Bulunduğu Mekân Yönüyle Sâkî

Osmanlı kültüründe sâkîlerin bulunduğu ortam olan işret meclisleri de mekân olarak cenneti hatırlatacak şekilde düzenlenmektedir.

“Havuzlar, şelâleler, nâdide çiçek tarhları, nahiller, buhurdanlar ve çerâgân (kandiller) ile bir cennet köşesi haline getirilen, sâde-rû gençlerin hizmet ettiği has-bağçede, devrin ünlü musikî heyetleri, seçkin şair, edip ve sanatkârlar buluşurlar. Has-bağçe, çiçek ve ağaçları özenle seçilen, bahçe kültürünün hayli gelişmiş olduğu bir mekândır.” (İnalçık, 2018: 281).

Tarihî kayıtlarda anlatılan bu manzara bize Kur’an-ı Kerim’de geçen şu ayeti çağrıştırmaktadır:

“Rabbine itaatsizlikten sakınanlara vadedilen cennetin temsili şudur: İçinde doğal nitelikleri bozulmamış su ırmakları, tadı bozulmamış süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları, süzölmüş bal ırmakları bulunan bir bahçedir. Onlar için ayrıca orada her meyveden mevcuttur, üstelik rablerinden bir de bağışlama lütfu. Şimdi bunlar, ateşte devamlı kalan, bağırsaklarını parçalayan kaynar su içirilen kimseler gibi olur mu hiç?” (Kur’an-ı Kerim, Muhammed: 15).

Ahmed-i Dâî'nin bir beytinde işret meclislerinin cennete benzer hale getirildiği şu şekilde ifade edilmiştir:

O bâğ içinde bir meclis kurulmuş

İrem bağına benzer taht urulmuş Ahmed-i Dâî (Özmen, 1984: 78)

Aşağıda verilen örnek beyitlerde ise eğlence kültüründe önemli yeri olan bahçenin cennete olan benzerliği şu şekilde ifade edilmiştir:

Envâ'-ı hoş-elvân-ı şükûfeyle müzeyyen

Ol ravza ki cennet gibi bî-misl ü bahâdır Nâ'ilî (İpekten, 1990:14/27)

Cennet-âsâ ki her dirahtı anun

Sâye-güster misâl-i Tûbâdur Kâmî (Yıldırım, 2009: 168)

Sun şarâb-ı kevseri ey sâkî-i hûrî-nijâd

Kim bugün bâğ-ı cihân ravz-ı cinân büstânıdır Şeyhî (İsen-Kurnaz, 1990: 9/20)

Seyr-i bâğ-ı bezme gel câm-ı mey-i gülgûna bak

Gül-şen-i cennetde açılmış gül-i bî-hârî gör Bâkî (Küçük, 2011: 105)

Sâkînâme sahibi Revânî ise bu meclislerin cennetle olan benzerliğini şu beyitle tasdik eder:

Ne istersen bulunur bâğ içinde

Ne bulunmaz acep uçmağ içinde Revânî (Canım, 1998: 238-239)

Bezm adı verilen işret meclislerindeki düzen ve oturuş şekli de ilginçtir. Kıymetli şiltelere oturmuş olan ekâbir bir daire şeklinde oturur ve sâkî hemen yakındaki ırmakta soğuttuğu şarabı getirip bu dairenin etrafında dönerek içki dağıtır. Kur’an-ı Kerim’de de cennet ehlinin oturuşuna dair manzaranın bir ayetteki meali şöyledir:

“Orada akan bir pınar vardır. Orada yüksek tahtlar, önlerine konmuş kadehler, sıra sıra dizilmiş yastıklar, serilmiş değerli halılar vardır” (Kur’an-ı Kerim, Gaşiye: 12-16)

İnsan Suresi’nde ise bu manzara verilirken, cennet ehlinin etrafında dolaşan gençler “vildân” kelimesiyle karşılanır:

“Ağaçların gölgesi hemen üzerlerinde meyveleri emirlerine âmâde kılınmış. Her birinin etrafında gümüş kaplar, billûr kadehler, gümüş beyazlığında şeffaf kupalar dolaştırılır; ölçülerini de isteklerine göre belirlerler. Ayrıca kendilerine orada zencefil karışımı dolu bir kadeh sunulur. Oradaki selsebil denilen bir pınardan. Her birinin etrafında ölümsüz gençler pervane olur. Baktığında onları etrafa saçılmış inciler sanırsın.” (Kur’an-ı Kerim, İnsan: 14-19)

Vakıa suresinde ise yine “vildân” kelimesiyle karşılanan gençlerin bir kaynaktan doldurulmuş şarap dolu testi ve ibrikleriyle hizmet etmesi şöyle anlatılır: “Çevrelerinde kaynaktan doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle sonsuza dek hizmet sunacak gençler dolaşır.” (Kur’an-ı Kerim, Vakıa: 17-18).

Şarap Sunumuyla Sâkî

Bezmede sâkî tarafından sunulan içkinin özellikleri de cennette bahsedilen içeceklerle uyuşmaktadır. Pala işret meclisi ve sâkînin özelliklerini anlatırken (Pala, 2003:17) şarabın yakında bulunan bir kaynaktan soğutulmak üzere bekletildiğini söyler. Bu şarap ibriklerle sâkî tarafından ratl-ı girân adı verilen kadehlerde sunulur ve meclis ehlinin sarhoş olmayacağı şekilde birer yudum şeklinde ikram edilir. Kur’an-ı Kerim’de cennet ehline ikram edilen içeceğin özellikleri ise şöyledir:

“Aralarında, kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır; bembeyaz, içenlere lezzet verir. İçenlere dokunmaz, ondan sarhoş da olmazlar.” (Kur’an-ı Kerim, Saffat: 45-47).

Mutaffifin suresinde ise bu içecek şöyle vasıflandırılmıştır:

“Onlara mühürlenmiş, mührü de misk olan nefis bir içki sunulur. Yarışanlar, işte bunlar için yarışınlar.

O içkinin karışımı tesnîmden, yani Allah’a yakın olanların içecekleri bir kaynaktanır.” (Kur’an-ı Kerim, Mutaffifin: 25-28).

Görüldüğü gibi sâkînin ana kahraman olarak görüldüğü meclisler, Kur’an-ı Kerim’de cennet ehli için vadedilenlere benzemektedir.

Nedim’e ait olan aşağıdaki mısralar bu benzetmeyi destekler niteliktedir:

Gülelim oynayalım, kâm alalım dünyâdan
Mâ-i tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan

Görelim âb-ı hayât akdığın ejderhadan
Gidelim serv-i revânım yürü Sa’d-âbâd’e Nedîm (Macit, 2016: 279)

Revânî’nin bir şiirinde ise şarap, cennet pınarlarından olan Selsebil’e teşbih edilir ve cennete giden yola bu şarapla ulaşılacağı belirtilir:

Bu ne meydür ki olmuş selsebil ol
Tarîk-i cennete olmuş delil ol Revânî (Canım, 1998: 138)

İzzet Mollâ'nın bir şiirinde bu meclislerde içilen şarabın, dünya cennetinin Kevser niteliğinde olduğu belirtilmiştir:

Merhabâ ey cennet-i dünyânın âb-ı kevseri

Rinde bir katren unutturdu azâb-ı mahşeri İzzet Molla (Canım, 1998: 82)

Şeyhülislam Yahya ise bir şiirinde içilen şarabın elest bezminde içilen şarapla aynı neşeyi verdiğini şu ifadelerle belirtir:

Gel ey neşvedâr-ı şarâb-ı elest

Fenâ kûçesi içre evkâr-ı mest Şeyhülislam Yahya (Canım, 1998: 66)

Revânî'nin bir şiirinde ise şarabın Firdevs bahçesinden olduğu ve cennet güllerinin suyuyla eş değerliği şöyle ifade edilir:

Olup Firdevs bâğından şarâb ol

Gül-i Cennetden olmışdur gülâb ol Revânî (Canım, 1998: 200)

Sâkî, işret meclislerinde oraya gelenlere neşe veren ve hayatı sevdiren bir yapıda olmalıdır. Sâkînin, bulunduğu meclisleri gerek güler yüzüyle gerekse hoş sohbetiyle renklendirmesi gerektiği Gelibolulu Mustafa Âli tarafından şu ifadelerle belirtilmektedir:

“Bezm-i şarâb olan meclisde, mutlak hüsn-dâr ve mahbûbe vü gûyende ve hânende kısmından olan gül-‘izârân-ı mergûb, ba’dehû sâkî nâmına hizmetde ehl-i bezmi görüp gözetmekte ve mîr-i meclisin mizâcına muvâfık hareketinde sâde-rûy-ı matlûb elbette hem-nîşîn olmak gerekdür.” (İnalçık, 257-259).

Kur’an-ı Kerim’de de cennet ehlinin etrafında dolaşan ve onların her isteğini yerine getiren genç hizmetkârlardan bahsedilirken onların saklı inciler gibi olduğu ve pervane gibi etrafta dönüp hizmet ettiği anlatılır, ayrıca cennet ehlinin bu ortamda boş bir sözle ya da rahatsız edici bir tavırla karşılaşmayacağı da belirtilir. 15. yy.ın önemli şairlerinden olan Necâtî bir şiirinde sâkîlerin cennette sunulacak olan Kevser suyunu aratmayacak özellikte hizmetkârlar olduğunu şöyle dillendirir:

Hamdû-li’lleh mey-i cân-bahş ile sâkîlerimiz

Âb-ı hayvân ile kevser suyun istetmediler Necâtî (Tarlan, 1992: 240)

Revânî'nin bir şiirinde ise sâkî cennetteki melekler olarak tasvir edilir. Bu yüzden onun sunduğu şarap da Kevser havuzunun suyu gibidir:

Yaraşur sâkî olursa melekler

Kim ana bâde olmuş havz-ı kevser Revânî (Canım, 1998: 140)

Başka bir şiirde ise sâkînin sunduğu şarap zezem suyu olarak vasıflandırılır:

İçdiler peymâne peymâne şarâb-ı hoş-güvâr

Sâkî-i şûhun elinden âb-ı Zemzem sandılar Âsâf (Ceylan, 1994: 98)

Fuzûlî aynı teşbihi bir üst dereceye taşıyarak “cennette var olan huriyle kastedilenin gül yüzlü sâkî olduğunu, kevserden kastın ise içinde saf şarap olan kadeh olduğunu şöyle dile getirir:

Hûr ü kevserden ki derler Ravza-i Rıdvan'da var

Sâkî-i gül-çihre vü câm-i musaffâdır garaz Fuzûlî (Tarlan, 2017: 138)

Bir sâkinâme sahibi olan Tıybî ise sâkinâmesinde sâkînin sunduğu şarabın kevser tadını aratmadığını şu ifadelerle belirtir:

Biyâ sâkiyâ bâde-i hoşgüvâr

Mezûk-ı safâ-bahş-ı kevser-şî'ar Tıybî (Canım, 1998: 72)

17. yüzyıl şairlerinden sâkinâme sahibi olan Kelîm Eyyûbî ise bir beytinde bu benzerliğe şöyle yer vermiştir:

Münderic keyfiyyetinde neşve-i bezm-i elest

Var mı bir cevherde kim ol zevk-i hâlet sendedir Kelîm Eyyûbî (Canım, 1998: 74)

Kullandığı Eşyalar Yönüyle Sâkî

Sâkînin bulunduğu işret meclislerinde yer alan unsurlar da cennetle irtibatlandırılan ve kudsiyet adfedilen bir hususiyet taşırlar. Revânî, sâkinâmesinde yer alan beyitlerde bu meclislerde kullanılan sūrahiyi şöyle tanımlar:

Hidâyet hüdühüdidür k'anda ser var

Süleymânî tabiatdan haberdâr Revânî (Canım, 1998: 143)

Revânî başka bir beytinde ise aynı kudsiyeti muma verir:

Tilâvet ehliidür san turmaz okur

Dilinde dâyim anun sūre-i Nûr Revânî (Canım, 1998: 212)

Kadeh Süleyman'ın mührü hükmündedir ve tüm yaratılmışlar onun emri altındadır:

Odur var ise ger mühr-i Süleymân

Anun hükminde dūrür ins ile cân Revânî (Canım, 1998: 204)

Fiziksel Özellikleri Yönüyle Sâkî

Sâkînin üstlendiği görev yanında onun fiziksel özellikleri onun cennetteki hizmetkârlara olan benzerliğinin bir göstergesidir. Sâkinâmeler ile Osmanlı eğlence kültürünü inceleyen kaynaklarda sâkînin ergenlik çağında olduğu yani ortalama olarak on dört, on beş yaşlarında olabileceği belirtilmektedir. Aynî'nin bir şiirinde tatlı dilli, ay yüzlü olan sakinin on üç, on dört yaşında olduğuna işaret edilir:

Açık meşreb şeker leb tatlu dilli

On üç on dört yaşında meh misillü Aynî (Arslan, 2003: 175)

İslam Ansiklopedisinde geçen ve “gılman” hakkında verilen bilgilerde ise gılman için “bıyığı yeni terleyen ve on beş yaşını geçmeyen çocuklar veya gençler” ifadesi dikkat çeker (Yavuz, 1996:50). Bu iki bilgi eşleştirildiğinde sâkînin fiziksel anlamda da cennet hizmetkârına olan benzerliği ortaya çıkmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de cennet ehline hizmet eden hûrî ya da gılman vasfedilirken onların güzelliği özellikle ön plana çıkarılmıştır. Bu hizmetkârlar için Vâkıa suresinde “Sanki saklı inciler gibi” (Kur’an-ı Kerim, Vâkıa: 23) ifadesi kullanılırken Tûr suresinde ise “Sedeflerinde saklı incilere benzeyen genç hizmetçileri etraflarında dönüp dururlar” (Kur’an-ı Kerim, Tur: 24) cümlesi dikkat çekmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’de cennet hizmetkârına dair belirtilen bu güzellik unsurlarının benzeri divan şiirinde yüz güzelliği, boy, pos endam uygunluğu şeklinde karşılık bulmuştur. Bâkî’nin bir şiirinde sâkî o kadar güzeldir ki o gül yüzünün yanağının parlaklığı laleyi şarap kadehi gibi gösterir:

‘Aks-i hâl-i ‘ârızından sâkî-i gül-çihrenün
Lâle-i sîr-âb olur câm-ı şarâb-ı dil-güşâ Bâkî (Küçük, 1994:79)

Aynî ise bir şiirinde sâkîyi melek yaratılışlı ve ay yüzlü olarak vasıflandırır:

Ola sâkî edib ü sahib-i esrar
Melek hû mah-sîma mihr ruhsar Aynî (Arslan, 2003: 146)

Bâkî’nin bir başka beytinde ise sâkî gümüş tenli bir güzeldir:

Şâhâ murassa’ câmdur sâkî-i sîm-endâmdur
‘Ayş-ı mey-i gül-famdur râhat-resân-ı rûh-ı Cem Bâkî (Küçük, 1994: 216)

Bir diğer şiirde ise sâkî yine gümüş tenli ve gül yüzlü olarak gösterilir:

Derildi sâkî-yi sîmîn-bedenler
Kamu gül-çehreler gonce-dehenler Ahmed-i Rıdvan (Levend, 1982: 148)

Divan şiirinde sâkîlerin güzellik unsurlarından olan ve “sîm-ten, sîm-endâm, sîmin-beden” gibi terkiplerle vasıflandırılan gümüş renkli bir tene sahip olma hali İslam literatüründeki melek ve hûrî vasıflandırmasında da benzer bir durumdadır.

Sâkî ile karşılaştırılan bir diğer güzellik sembolü olan hûrî İslam kaynaklarında farklı özellikleriyle anlatılır.

Meşhur muhaddislerden İmam Buhârî, Müslim ve diğer bazı muhaddislerin rivayet ettiği bir hadiste hûrîlerin tenlerinin son derece narin ve berrak olduğu bildirilmektedir (Topaloğlu, 1998: 387-390).

İmam Buhârî’nin aktardığı bir hadiste hûrîlerin yüzünün aydınlığı ve misk kokulu oluşları şu ifadelerle belirtilmiştir: “Cennet halkından bir kadın yeryüzünde görünecek olsa her tarafı aydınlatır ve güzel kokuyla doldurur.” (Topaloğlu, 1998: 387-390).

15. yüzyılın önemli değerlerinden sayılan ve tasavvuf edebiyatına kıymetli eserler kazandırmış şahsiyetlerden olan Yazıcıoğlu Mehmed, Eşrefoğlu Rûmî gibi meşhur mutasavvıflar da hûrîlerle ilgili çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Bu yorumlardan birine göre “hûrî bedeninin alt kısmı miskten, ortası amberden, üst kısmı kâfurdan yahut somutlaşmış nurdan yaratılmıştır.” (Topaloğlu, 1998: 387-390).

Cennet hûrîsinin güzel kokulu oluşuna müteşâbihen sâkînin saçlarının etrafa yaydığı kokunun ne denli etkili olduğu, bir beyitte şu şekilde anlatılmıştır:

Düşse sâkî ‘aks-i zülf-i anberînün badeye

Müşk ola hûn-ı dili âhû-yı sahralar gibi Amrî (Çavuşoğlu, 1979: 260)

SONUÇ

Divan şiirinin en önemli mazmunlarından biri olan sâkî ve sâkînin bulunduğu meclis olan bezm, Osmanlı kültüründe farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Sâkînin genç erkeklerden seçilmesi, bu erkeklerin güzel yüzlü ve çeşitli özelliklere sahip gençler olması, buldukları ortamın cenneti hatırlatacak özellikler taşıması, bezm geleneğinin birçok unsurunun özellikle de sâkînin hizmet ediş şeklinin cennet hizmetkârlarıyla benzerlikler taşıması bizi bu iki unsurun yani sâkî ile cennet hizmetkârının karşılaştırılması gerektiği fikrine sevk etmiştir. Cennet ehline hizmet edecek genç erkeklerin ve hûrîlerin Kur’an-ı Kerim’de vafedilen bazı hususları düşünüldüğünde Osmanlı eğlence kültürünün önemli bir unsuru olan sâkî ile ortak yönleri ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada cennet hizmetkârları ile bezm hizmetkârı olan sâkînin ortak yönleri belirlenmiş olup bu iki unsurdan sâkînin görevleri ve özelliklerinin cennet hizmetkârına olan benzerlikleri ortaya çıkarılmıştır. Bezm âlemlerinin yaşandığı dönem göz önünde bulundurulduğunda bu benzerliklerin özellikle belirlendiği ve bezmin cenneti hatırlatacak bir ortam olması için çaba sarf edildiği görülmektedir. Ahiretteki cenneti dünyaya taşıma gayreti de denebilecek bu benzerlikler zincirinin başkahramanı olan sâkî, gerek fizikî özellikleri gerekse yaptığı iş hasebiyle cennet hizmetkârı olan gilmâna teşbih edilmiştir. Bu çalışmada sâkî ile cennet hizmetkârları arasındaki benzer noktalar belli başlıklar altında incelenmiş olup bu benzerliklerin divan şairleri tarafından nasıl ele alındığı tespit edilmiştir. Çalışmanın bu alanda araştırma yapacak olanlara katkı sağlayacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

Arslan, Mehmet (2003). *Sâki-nâme*. İstanbul: Kitabevi Yay.

Aslan, Üzeyir (2010). *Klasik Türk Şiirinde Şâhid*. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 1/ 1-28.

Canım, Rıdvan (1998). *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme*. Ankara: Akçağ Yay.

Ceylan, Ömür (1994). *Âsaf (Damad Mahmud Celâleddin Paşa) Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*. Edirne: Trakya Üniversitesi Yay.

Çavuşoğlu, Mehmed (1972). *Amrî Divanı*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

- Gölpınarlı, Abdülbaki (1972). *Nedîm Divanı*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Yay.
- <https://www.kuranayetleri.net/diyanet-vakfi-meali> (erişim, 10/05/2023).
- İnalçık, Halil (2018). *Has-Bağçede Ays u Tarab*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- İpekten, Haluk (1990). *Nâ'îlî Divânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- İsen, Mustafa, Cemal Kurnaz (1990). *Şeyhî Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kara, Seyfullah(2014). Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki. Bilig Kış-sayı 58 s.169-182
- Karaismailoğlu, Adnan (2019). *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*. Ankara: Akçağ Yay.
- Küçük, Sabahattin (1994). *Bâkî Divanı Tenkitli Basım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Levend, A. Sırrı (1982). *Ahmed-i Rıdvân, Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti*. Doçentlik Tezi, Ankara Üniv. DTCF.
- Macit, Muhsin (2016). *Nedîm Dîvânı*. Ankara: AKMB Yay.
- Özmen, Mehmet (1984). *Ahmed-i Dâ'î Divanı*. Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi
- Pala, İskender (2003). *Peri-şan Güzeller*. İstanbul: LM Yay.
- Şahin, M. Süreyya (1993). "Cennet" *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C.7. İstanbul: TDV Yay. 374-376.
- Tarlan, A. Nihat (2017). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Tarlan, A. Nihat (1992). *Necâtî Beg Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Topaloğlu, Bekir (1998). "Hûrî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C.18. İstanbul: TDV Yay. 387-390.
- Yavuz, Yusuf Şevki (1996). "Gilman". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C.14. İstanbul: TDV Yay. 50.
- Yıldırım, Ali (2009). *Kâmî-Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*. Ankara: MEB Yay.